

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2003

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 28^{ΗΣ} ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940

Η ΑΝΤΟΧΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐξοχότατε Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος δικαίως ἔχει καθιερώσει δύο ἐθνικὲς εορτές. Ἡ 25ῃ Μαρτίου 1821 εἶναι ἡ ἔναρξη τοῦ πολεμικοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀναγέννησης τῆς Ἑλλάδας. Ἡ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1940 εἶναι ἡ ἔναρξη τοῦ πολεμικοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας. Ὁ πρῶτος ἀγώνας εἶχε σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας. Ὁ δεύτερος εἶχε σκοπὸ τὴ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας. Στὸν πρῶτο ἀγώνα οἱ Ἕλληνες πολέμησαν γιὰ νὰ μὴν εἶναι πλέον δούλοι τῶν Τούρκων καὶ ἡ Ἑλλάδα ἐπαρχίε τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Στὸν δεύτερο οἱ Ἕλληνες πολέμησαν γιὰ νὰ μὴν γίνουν δούλοι τῶν Ἰταλῶν, τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Βουλγάρων, καὶ ἡ Ἑλλάδα ἐπαρχίε τῆς Ἰταλικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Βουλγαρίας.

Ὁ πολεμικὸς ἀγώνας ποὺ ἄρχισε στὶς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 καὶ ἔληξε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1944 εἶχε δύο κύριες φάσεις: Τὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ξηρᾶς, θαλάσσης καὶ ἀέρα, ἕως μέχρι τὴν κατοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀπὸ αὐτές, καὶ στὴ συνέχεια τὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν ἰταλικῶν, γερμανικῶν καὶ βουλγαρικῶν δυνάμεων κατοχῆς, καθὼς καὶ τὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν δυνάμεων ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

Θέμα τῆς ὀμιλίας μου εἶναι ἡ φυσικὴ καὶ ἡθικὴ ἀντοχὴ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς φάσεις αὐτές, κυρίως κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις στὰ πολεμικὰ θέατρα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ στὴ συνέχεια τῆς Ἀλβανίας.

Τὶς ἐπιχειρήσεις αὐτές ἔχει ἐπικρατήσῃ νὰ τὶς ἀποκαλοῦμε συνοπτικὰ τὸ «ἔπος τῆς Ἀλβανίας», διότι περὶ τὸ τέλος Νοεμβρίου τοῦ 1940 καὶ ἕως τὴν 21ῃ Ἀπριλίου 1941 διεξήχθησαν στὸ ἀλβανικὸ ἔδαφος.

Τὸ ἔπος τῆς Ἀλβανίας δὲν εἶναι ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως μιὰ τυχαία συμπτωματικὴ ἱστορικὴ συγκυρία, ἀλλὰ ἡ σύνθεσις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν παραγόντων.

Μετὰ τὶς λαμπρὲς νίκες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων, τὸ 1912 καὶ τὸ 1913, κατὰ τῶν Βουλγάρων, τὸ 1917 καὶ τὸ 1918, καὶ μετὰ τὶς ἀρχικὲς λαμπρὲς νίκες κατὰ τῶν Τούρκων, στὴν περίοδο 1919 - 1921 στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς ὑπέστη μιὰ καταστρεπτικὴ ἤττα, τὰ αἷτια τῆς ὁποίας ἀκόμη ἐρευνῶνται. Ἀπὸ στρατιωτικὴ ἀποψη, ἀπώλεσε ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ὄπλων τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν αἰχμαλωτίσθηκε. Ἔτσι, καὶ τὸ ἡθικὸ πλῆγμα ἦταν βαρύτερο, καὶ ὄχι μόνο γιὰ τοὺς μαχητὲς, ἀλλὰ γιὰ ὅλοκληρο τὸν ἑλληνικὸ λαό, ποὺ εἶδε τὴ σφαγὴ μέρους τῶν ἀδελφῶν τῆς Ἰωνίας καὶ τὸ δράμα τῶν προσφύγων.

Στὸ τέλος τοῦ 1922, ἡ Ἑλλάδα ἦταν βαθεῖα πληγωμένη. Ἦδη, ὅμως εἶχε συγκροτηθεῖ μὲ τὸν ἀνεπαρκῆ, παλαιὸ ὄπλισμό ποὺ εἶχε ἀπομείνει, ἡ στρατιὰ τοῦ Ἑβρου, ἡ ὁποία ἐπαίξε σωτήριο ρόλο κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις ποὺ κατέληξαν στὴ συνδῆκx τῆς Λωζάνης.

Τὸ 1926, παρὰ τὴν ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ἄμεσα κρίσιμα οικονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα ἔγιναν σημαντικότερες παραγγελίες πολεμικοῦ ὕλικου. Ἀγοράσθησαν 1.750 πολυβόλα, 6.000 ὄπλοπολυβόλα, 125.000 τουφέκια καὶ ἀραβίδες, 192 ὀρειβατικὰ πυροβόλα τῶν 75, 120 ὀρειβατικὰ πυροβόλα τῶν 105, 156 βαρέα πυροβόλα. Οἱ ἀγορὲς συνεχίσθησαν ἕως τὸ 1939, 50.000 τουφέκια Μάουγερ, 400 βαρέα πολυβόλα γότσικς, ὄλμοι τῶν 81, ἀντιαεροπορικὰ πυροβόλα. Κατὰ τὴν περίοδο 1935-1940, ἐπισκευάσθη τὸ παλαιὸ πολεμικὸ ὕλικὸ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ (2.700 πολυβόλα, 6.000 ὄπλοπολυβόλα, 250.000 τουφέκια, 430 πυροβόλα) καὶ ἀγοράσθησαν εἶδη σαγῆς καὶ ἵπποκομίας, τηλεφωνικὸ ὕλικό, ὑγειονομικὸ ὕλικὸ κ.λπ., εἶδη ἐπιμελητείας (ἄρβυλα, στολές, ὑδροδοχεῖα, σιτιοδόχοι, κράνη, κλινοσκεπάσματα, ἀντίσκηνα κ.λπ.) καὶ ἀποδέματα ἀσφάλειας τροφῶν, νομῆς καὶ καυσίμων.

Ουσιαστική συμβολή στην πολεμική προετοιμασία αποτέλεσε η ίδρυση και λειτουργία της πολεμικής βιομηχανίας ΠΥΡΚΑΛ, για την παραγωγή πυρομαχικών των όπλων του πεζικού και των όρειβατικών πυροβόλων των 75. Επίσης μεγάλη σημασία είχε η κατασκευή της οδού Καλαμπάκα-Μέτσοβο-Ιωάννινα. Το 1926 ιδρύθηκε η Άνωτέρα Σχολή Πολέμου για την επιτελική επιμόρφωση των ανώτερων αξιωματικών. Ιδιαίτερα σημαντικός δὲ παράγοντας ἦταν ἡ ἴδρυση ἀπὸ τὸ 1935 σχολῶν ἐφαρμογῆς γιὰ τὴν μετεκπαίδευση τῶν κατώτερων μονίμων αξιωματικῶν καὶ σχολῶν ἐφέδρων αξιωματικῶν ὅλων τῶν ὄπλων καὶ τῶν σωμάτων. Χιλιάδες κληρωτοί, ἀπλοὶ ἀπόφοιτοὶ γυμνασίου καὶ πτυχιούχοι παιδαγωγικῶν ἀκαδημιῶν καὶ πανεπιστημιακῶν σχολῶν, νομικοί, φιλόλογοι, γιατροί, μηχανικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπιστήμονες, μετὰ ἀπὸ σκληρὴ ἐκπαίδευση στὶς σχολές καὶ πρακτικὴ ἀσκηση στὶς μονάδες, κατέστησαν τὰ ἀξία στελέχη ποὺ θὰ διοικοῦσαν τὶς μικρὲς μονάδες τοῦ ἐπιστρατευμένου λαοῦ καὶ θὰ τὸν ὀδηγοῦσαν στὴ μάχη. Παράλληλα, σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀνωτέρων αξιωματικῶν μετεκπαιδεύτηκαν στὶς ἀνώτερες ἐπιτελικὲς σχολές τῆς ἀλλοδαπῆς, κυρίως στὴ Γαλλία, δεδομένου ὅτι ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὀργανωμένος κατὰ τὸ γαλλικὸ σύστημα καὶ νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς γαλλικὲς ἀρχές τῆς στρατηγικῆς καὶ τῆς τακτικῆς.

Στὸ πλαίσιο τῶν συμμαχιῶν καὶ τῶν συμφῶνων φιλίας καὶ μὴ ἐπίθεσως, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἀμυντικὴ καὶ τὸν ἴδιο χαρακτήρα εἶχε καὶ ὁ στρατηγικὸς της σχεδιασμὸς γιὰ ἐνδεχόμενη ἐπίθεση τῆς Βουλγαρίας, βασικὸ στοιχεῖο τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ ὀχύρωση τῶν συνόρων πρὸς τὴν Βουλγαρία. Ἐνα ἐξαιρετὸ σχέδιο ἐπιστράτευσης, ποὺ διαρκῶς προσαρμοζόταν, στηριζόμενο στὶς συγκοινωνιακὲς δυνατότητες, κυρίως στὰ σιδηροδρομικὰ δίκτυα καὶ τὶς θαλάσσιες μεταφορές, προέβλεπε τὴν κινητοποίηση σὲ περίπτωσι ἐπίθεσης. Μετὰ δὲ τὴν ἐναρξὴ τοῦ πολέμου μεταξύ Γερμανίας καὶ Πολωνίας, Γαλλίας καὶ Μεγάλης Βρετανίας, ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἡ αὐστηρὴ οὐδετερότητα.

Ἵστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ὁ κίνδυνος ἰταλικῆς ἐπίθεσης ἦταν πλέον προφανῆς καὶ ἡ ἀμυντικὴ στρατηγικὴ προσαρμόστηκε στὶς ἀνάγκες τῆς ἀπόκρουσῆς της. Ἡ ἐπίθεση ἦταν βεβαία καὶ ἐπικείμενη μετὰ τὸν τορπιλισμὸ τῆς Ἑλλῆς στὶς 15 Αὐγούστου τοῦ 1940. Ἐπιστρατεύθηκαν τότε ἀθόρυβα. Κυρίως ἡ 8η Μεραρχία στὴν Ἡπειρο, δυτικὰ τῆς Πίνδου, καὶ ὀρισμένες κρίσιμες μονάδες τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ καὶ ἔγιναν λεπτομερεῖς ἀναγνωρίσεις τῶν ἐδαφῶν ποὺ θὰ ἦταν τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

Ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ ἐκπαίδευση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ γιὰ ὀρεινὸ πόλεμο ἦταν ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Τὰ ὄπλα τοῦ πεζικοῦ ἦταν ἀρίστης ποιότητος καὶ τὸ ὀρειβατικὸ πυροβολικὸ, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ ἴδιου τοῦ Χίτλερ, τὸ καλύτερο τῆς

Ευρώπης. Η πολυβολαρχία των πολυβόλων «χότσικς» ήταν ένα τρομερό όπλο. Οί Ιταλοί υπερπεροῦσαν μόνο σὲ ὄλμους τῶν 81 καὶ τῶν 45, σὲ μεταφορικά μέ-
σα καὶ σὲ πυροβολικό, καὶ βέβαια σὲ ἀεροπορική ὑποστήριξη.

Βασικὸς παράγοντας ἦταν οἱ ἡμίονοι γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν βαρέων ὄπλων τοῦ πεζικοῦ, καὶ τοῦ ὄρειβατικοῦ πυροβολικοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τῶν μονάδων σὲ τροφίμα καὶ πυρομαχικά. Ἡ ἐπίταξη τῶν ἡμιόνων τῶν ἰδιωτῶν ἦταν οὐσιῶδες συμπλήρωμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἡμιόνων τοῦ στρατοῦ. Ὁ ὄρεινὸς πόλεμος μὲ πλήρη ἀνάπτυξη τῶν διαθεσίμων μονάδων ἀπαιτοῦσε 80.000 περί-
που ἡμίονους.

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 οἱ γερμανικὲς σιδηρόφρακτες στρατιές, ἔχοντας ἤδη συντριψίει τὴν Πολωνία μὲ τὴ συνεργασία τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, εἶχαν κατακτήσει ὅσες χώρες τῆς Δυτικῆς Ευρώπης δὲν ἦταν συμμαχικὲς ἢ φίλες.

Ὁ γαλλικὸς στρατὸς εἶχε ἠττηθεῖ διότι, εἴτε οἱ στρατηγικὲς καὶ τακτικὲς θεω-
ριές ποὺ ἀκολούθησε ἦταν πλέον ξεπερασμένες, εἴτε δὲν ἐφαρμόσθηκαν σωστά.

Ἡ ἡγεσία του ἀποδείχθηκε ἀνίκανη. Ἡ Μεγάλη Βρετανία εἶχε μείνει μό-
νη καὶ τὰ γερμανικὰ ὑποβρύχια τὴν εἶχαν σχεδὸν ἀπομονώσει. Ἡ ἀεροπορική
μάχη γιὰ τὴν κυριαρχία στοὺς αἰθέρες τῆς εἶχε κερδηθεῖ, ἀλλὰ εἶχαν ἀρχίσει οἱ
νυκτερινοὶ ἀνηλεεῖς βομβαρδισμοὶ τῶν πόλεων τῆς.

Τὸ ζοφερὸ αὐτὸ περιβάλλον φυσικὸ θὰ ἦταν νὰ ἐπηρεάσει τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλ-
λῆνων, τόσο τῆς Κυβέρνησης καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας ὅσο καὶ τοῦ λαοῦ
γενικά. Ἡ ἰταλικὴ προπαγάνδα καὶ κομπορημοσύνη γιὰ τὴν πολεμικὴ ἐτοιμό-
τητα τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν τρομερὴ ἐπιθετικὴ δυνατότητά τῆς ἦταν ἓνα
πρόσθετο στοιχεῖο.

Εὐτυχῶς, ἡ ἰταλικὴ πολιτικὴ ἡγεσία δὲν πείστηκε ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τῶν στρα-
τιωτικῶν ἀκολούθων στὴν Ἀθήνα, γιὰ τὴν καλὴ ὀργάνωση, τὴν ἐκπαίδευση καὶ
γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ γιὰ τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀντίθετα πίστευσε στὶς ἀντίθετες πληροφορίες κομματικῶν στελεχῶν.
Ἔτσι, ἔκανε ἓνα κολοσσιαῖο σφάλμα: ὑποτίμησε τὴ δυνατὸτητα τῶν Ἑλλήνων
νὰ ἀντισταθοῦν καὶ ἐπιτέθηκε δεαματικά μὲ μικρὲς σχετικὲς δυνάμεις (9 Με-
ραρχίες ἐκ τῶν ὁποίων 1 τεθωρακισμένη) ποὺ θὰ ἐφθάναν στὴν Ἀθήνα σὲ λίγες
ἡμέρες. Αὐτὸ τὸ κλασσικὸ σφάλμα ἔδωσε στὸν ἐλληνικὸ στρατὸ τὴ δυνατὸτητα
γιὰ ὀμαλὴ σύμπτυξη τῶν μονάδων προκάλυψης καὶ τὴν ἀναχαίτιση τῆς ἐπίθε-
σης στὸν Καλαμᾶ, τὸ Καλπᾶκι καὶ στὸ Μέτσοβο, καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευ-
ση ποὺ ἔγινε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, τὴ δυνατὸτητα νὰ συγκεντρώσει δυνάμεις καὶ
νὰ ἀρχίσει τὴν ἀντεπίθεση.

Περὶ τὸ τέλος Νοεμβρίου τοῦ 1940, μετὰ ἀπὸ λαμπρὲς νίκες, οἱ ἰταλικὲς ду-

νάμεις είχαν άπωθηθεί στο άλβανικό έδαφος με τεράστιες απώλειές τους. Ο έλλη-
 νικός στρατός είχε συλλάβει χιλιάδες αιχμαλώτους και είχε κυριεύσει άφθονο
 πολεμικό υλικό, στο όποιο περιλαμβανόταν και σημαντικός αριθμός πυροβόλων.
 Η άντεπίθεση συνεχίστηκε. Οί Ιταλοί πολύ σύντομα ενίσχυσαν τó μέτωπο με
 πολλές νέες μεραρχίες πεζικού και άφθονο πυροβολικό και όργάνωσαν ισχυρές
 διαδοχικές γραμμές αντίστασης στις βουνοκορφές. Έως τó τέλος Φεβρουαρίου
 1941, ó έλληνικός στρατός ένήργησε διαδοχικές επίθετικές έπιχειρήσεις με
 μεγάλη έπιτυχία. Χαρακτηριστική ήταν ή διάσπαση τού κεντρικού μετώπου,
 ή κατάληψη τής Κλεισούρας και των μετά από αύτην όρειων όγκων. Μετά, οί
 έπιχειρήσεις είχαν περισσότερο άμυντικό χαρακτήρα, για τή νικηφόρο απόκρου-
 ση συνεχών ιταλικών έπιθέσεων. Στις 9 Μαρτίου 1941, οί Ιταλοί έξαπέλυσαν
 στόν κεντρικό τομέα μεγάλη επίθεση με 6 νέες Μεραρχίες και 120 νέα πυροβό-
 λα, σέ στενό μέτωπο 4 χιλιομέτρων έναντίον κυρίως τής I Μεραρχίας και σέ
 Τμήμα τής γραμμής τής XV Μεραρχίας μας. Τήν εξέλιξη τής επίθεσης παρακο-
 λούθησε προσωπικά ó Μουσολίνι. Η επίθεση αύτη άποκρούστηκε όλοσχερώς.
 Τοπικές έπιθέσεις συνεχίστηκαν έως τήν κύκλωση των έλληνικών δυνάμεων
 από τά γερμανικά στρατεύματα.

Κανένας από τούς παράγοντες πού λογικά έπρεπε νά μειώσουν τó ήθικό των
 Έλλήνων και τή μαχητική τους όρμή για απόκρουση τής ιταλικής επίθεσης δέν
 έπέδρασε. Αντιθέτως ή επίθεση προκάλεσε γενικό ξεσηκωμό κατά τού είσβολέα.
 Η έπιστράτευση έγινε με ύψηλό ήθικό και ένθουσιασμό με ταχύτατο ρυθμό,
 και οί μονάδες κινήθηκαν πρós τó μέτωπο άστραπιαίως. Μετά τó Άγρίνιο, τήν
 Καρδίτσα και τήν Κοζάνη, τά τμήματα έκινούντο πεζή με μακρές πορείες άρχι-
 κά σέ άμαξωτές όδούς. Μετά, στις όρεινές περιοχές ή προσέγγιση γινόταν από
 δύσβατα μονοπάτια. Οί καιρικές συνθήκες σύντομα έγιναν σκληρές, με πολυήμε-
 ρες συνεχείς βροχές και άργότερα χιόνι και συχνά χιονοθύελλες. Ήταν ó βαρύτε-
 ρος χειμώνας των τελευταίων 50 έτών.

Σέ όρισμένα μέτωπα, και ιδιαίτερα στήν Πίνδο, ó άνεφοδιασμός των μονά-
 δων έγινε δυσχερής λόγω τής ταχείας προέλασης και άρχικής μή έπάρκειας των
 υπόζυγιών και χρειάστηκε νά συμβάλει έδελοντικά ó τοπικός πληθυσμός. Οί
 γυναίκες τής Πίνδου πού μεταφέρουν στή ράχη τους κιβώτια πυρομαχικών ή
 τρόφιμα δέν είναι θρύλος, είναι πραγματικότητα. Από τήν άρχή τού Δεκεμβρίου
 1940, ή κακοκαιρία έπιδεινώθηκε. Οί Ιταλοί ενίσχυσαν συνεχώς τις δυνάμεις
 τους με νέες έφεδρείες, ή ιταλική άεροπορία ένέτεινε τή δραστηριότητά της με
 βομβαρδισμούς των θέσεων τού πυροβολικού μας, και κυρίως των γραμμών έφο-
 διασμού και προσέγγισης τού μετώπου.

Ἡ συνεχῆς προέλαση στὸ ἀλβανικὸ ἔδαφος ἀπομάκρυνε τὶς μονάδες τῆς πρώτης γραμμῆς ἀπὸ τὶς βάσεις ἐφοδιασμοῦ, ποὺ ἦταν κυρίως ἡ Πρέβεζα, ἡ Καλαμπάκα καὶ ἡ Φλώρινα. Τὰ φορτηγὰ αὐτοκίνητα δὲν ἐπαρκοῦσαν καὶ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὰ περισσότερα ἀχρηστεύθησαν. Μεγάλος ἀριθμὸς τῶν ὑποζυγίων ἀπωλέσθηκε. Ὁ ἀνεφοδιασμὸς γινόταν κυρίως τῆ νύκτα λόγῳ τῆς ἐχθρικῆς ἀεροπορίας.

Δραματικὸ στοιχεῖο ἦταν ἡ λάσπη. Τὰ περισσότερα βουνὰ τῆς Ἀλβανίας εἶναι χωματόβουνα. Μὲ τὶς συνεχεῖς βροχὲς καὶ χιονοπτώσεις, στὰ μονοπάτια, στὰ ὁποῖα ἐπορεύοντο οἱ μονάδες καὶ οἱ κολῶνες τῶν ὑποζυγίων, ἡ λάσπη εἶχε μεγάλο βάθος, ἀκόμη καὶ 50 ἑκατοστὰ. Μεταφέρω τὴ μαρτυρία τοῦ ὀπλίτη Ἀγγέλου Βλάχου ἀπὸ τὸ μέτωπο τοῦ Πόγραδετς.¹

«Ἡ πορεία γίνεται λασποπάτημα. Λάσπη! Λάσπη τῆς Ἀλβανίας! Στοιχειό της καὶ φόβερα της, κι' ἐχθρὸς ἀπιαστος κι' ἀνίκητος. Σιγανεύει κάθε κίνηση κι' ἀποκάνει ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Γσακίζει κάθε προσπάθεια καὶ μακραίνει ἀποστάσεις κι ὤρες. Λάσπη ὅλων τῶν εἰδῶν, παγωμένη, σκληρὴ ὡς πέτρα ποὺ γλιστράει ὡς τὸ γυάλι· λάσπη νεροῦλη ποὺ τρέχει σὲ κάθε ἀχνάρι μας παχὺ καὶ βρώμικο νερό· λάσπη ποὺ κολλάει στὶς ἀρβύλες καὶ τὶς κάνει ἀσῆκωτες· λάσπη σὲ βῶλους χοντροὺς ποὺ ξεκολλοῦν ἀπ' τὰ πλάγια τοῦ μονοπατιοῦ καὶ πέφτουνε ἀπάνω μας, σάπια κομμάτια γῆς· λάσπη βουρκοῦ ποὺ σὲ ρουφάει κάτω κι' ἀγωνίζεσαι νὰ βγεῖς, μὰ ὅσο πολεμᾷς τόσο αὐτὴ ρουφάει καὶ χώνεσαι ὡς τὰ γόνατα κι ὡς τὴ μέση, ἀκίνητος κι' ἀνίκανος νὰ κάνεις τὴν παραμικρὴ κίνηση, καὶ τότε πρέπει νὰ βγάλω τὸν γυλιό μου, νὰ βγάλει κι ὁ Σωτήρης τὸ δικό του καὶ νὰ μὲ τραβήξει. Μὰ δὲ βγαίνω εὐκολα. Ἡ λάσπη τυλίχτηκε στὰ πόδια μου ὡς παγωμένη φασκιά, καὶ τὰ κρατάει σφιχτά, ὡς νάταν δικό της πράμα, ποὺ πᾶνε νὰ τῆς τὸ ξερριζώσουν. Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴ λάσπη κρύβονται κίνδυνοι ἀγνωστοί, φοβεροί. Χώνεσαι μέσα καὶ βυζαίνει σιγὰ - σιγὰ ὡς νάθελε νὰ σὲ πάρει στὸν κάτω κόσμο. Πόσες ὤρες λάσπη νὰ μᾶς χωρίζουν ἀπ' τὸ μέτωπο; Γιατί νὰ ὑπάρχει στὸ δρόμο μας αὐτὸς ὁ βουρκοῦ ποὺ κολλάει τὰ πόδια μας κάτω καὶ λασπώνει τὸ κουράγιο μας».

Ἐπίσης τὴ μαρτυρία τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἐλύτη.

«Νύχτα πάνω στὴ νύχτα βαδίζαμε ἀσταμάτητα, ἓνας πίσω ἀπ' τὸν ἄλλο ἴδια τυφλοί. Μὲ κόπο ξεκολλώντας τὸ ποδάρι ἀπὸ τὴ λάσπη, ὅπου, φορές, ἐκαταβού-

1 Τὸ Μνῆμα τῆς Γριάς, Βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἐστίας», 5η ἐκδ. σελ. 20

λιαζε ίσαμε τὸ γόνατο. Ἐπειδὴ τὸ πιὸ συχνὰ ψιχάλιζε στοὺς δρόμους ἔξω, καθὼς μὲς στὴν ψυχὴ μας. Καὶ τίς λίγες φορές ὅπου κάναμε στάση νὰ ξεκουραστοῦμε, μήτε ποὺ ἀλλάζαμε κουβέντα, μοναχὰ σοβαροὶ καὶ ἀμίλητοι, φέγγοντας μ' ἓνα μικρὸ δαδί, μία-μία ἐμοιραζόμασταν τὴ σταφίδα. Ἡ φορές πάλι, ἂν ἦταν βολετό, λύναμε βιαστικά τὰ ρούχα καὶ ξυνόμασταν μὲ λύσσα ὥρες πολλές, ὅσο νὰ τρέξουν τὰ αἵματα. Τί μᾶς εἶχε ἀνέθει ἡ ψείρα ὡς τὸ λαιμό, κι ἦταν αὐτὸ πιὸ κι ἀπ' τὴν κούραση ἀνυπόφεροτο. Τέλος, κάποτε ἀκουγότανε στὰ σκοτεινὰ ἢ σφυρίζτρα, σημάδι ὅτι κινούσαμε, καὶ πάλι σὰν τὰ ζᾶ τραβούσαμε μπροστὰ νὰ κερδίσουμε δρόμο, πριχοῦ ξημερώσει καὶ μᾶς βάλουνε στόχο τ' ἀεροπλάνα».

Πολλὰ ὑποζύγια θυθίζονται καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ βγοῦν. Ἐπρεπε νὰ ξεφορτωθοῦν καὶ τὰ φορτία ἢ νὰ μεταφορτωθοῦν ἢ νὰ μεταφερθοῦν στοὺς ὄμους.

Οἱ νυκτερινὲς πορεῖες γίνονται μὲ ταχύτητα 1-2 χιλιομέτρων τὴν ὥρα. Ἔτσι δημιουργήθηκε ὁ θρύλος τῶν ἡμιονηγῶν ποὺ κι αὐτὸς ἦταν δραματικὴ πραγματικότητα. Τὸ ἴδιο φαινόμενο ἦταν συχνὸ μὲ τὸ ὀρειβατικὸ πυροβολικόν. Ἡ μεταφορὰ στοὺς ὄμους κιβωτίων πυρομαχικῶν καὶ πολλὲς φορές στοιχείων τῶν πυροβόλων ἦταν συχνὸ φαινόμενο. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποζυγίων ἐξακολουθοῦσε νὰ μειώνεται καὶ λόγω ἔλλειψης νομῆς. Κατὰ τοὺς μῆνες Δεκέμβριο, Ἰανουάριο καὶ Φεβρουάριο ἢ σίτιση στὶς μονάδες τῆς πρώτης γραμμῆς ἦταν ἀνεπαρκής.

Ἡ στολὴ ποὺ κατὰ κανόνα ἔφεραν οἱ στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικοί, ἀκόμη καὶ οἱ διοικητὲς μεραρχιῶν, σύντομα ἀποδείχθηκε ὅτι δὲν ἦταν ἢ κατάλληλη. Κυρίως οἱ περικνημίδες, ποὺ ἦταν λωρίδες μάλλινου ὑφάσματος, ὅχι ἀδιάβροχου, καὶ τυλίγονταν στὴν κνήμη. Μὲ τὴ βροχὴ, τὴν πορεῖα στὴ λάσπη καὶ τὰ χιόνια διαποτίζονταν, καὶ μὲ θερμοκρασία ὑπὸ τὸ μηδὲν πάγωναν. Ἦταν ὁ βασικὸς λόγος τῶν πολλῶν κρουπαγημάτων. Τὸ ζήτημα δὲν εἶχε μελετηθεῖ καὶ δὲν ὑπῆρχαν προληπτικὰ φαρμακευτικὰ ἢ ἄλλα μέσα.

Διαβολικὴ αἰτία κακουχίας ἦταν οἱ φθειρες. Ὅλοι οἱ ἄνδρες τῆς πρώτης γραμμῆς μετώπου, στρατιῶτες καὶ κατώτεροι ἀξιωματικοί, ὑπέφεραν ἀπὸ ἐκτεταμένη φθειρίαση, ποὺ ἦταν ἔντονα ἐνοχλητικὴ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀδυναμία διενέργειας ἀτομικῆς καθαριότητος καὶ ἀλλαγῆς ρουχισμοῦ γιὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα. Μεταφέρω τὴ μαρτυρία τοῦ διοικητῆ τάγματος πεζικοῦ. «Ἐκεῖνες τίς δυὸ - τρεῖς ἡμέρες, Μάρτιος 1941, εἶχε λιανὰδα. Κατὰ τὸ μεσημέρι βλέπω τοὺς ἄνδρες ἐνὸς λόχου τῆς πρώτης γραμμῆς νὰ ἔχουν βγεῖ ἀπὸ τὰ ὀρύγματα, νὰ ἔχουν ἀποβάλλει ὅλο τὸν ρουχισμό τους καὶ νὰ τινάζουν τὰ ρούχα τους. Οἱ Ἴταλοὶ ἄρχισαν νὰ βάλουν μὲ πολυβόλα καὶ ὄλμους. Οἱ ἄνδρες ἀμέσως καλύφθηκαν, οἱ περισσότεροι γυμνοὶ ἢ ἡμίγυμνοι. Δυὸ - τρεῖς σκοτώθηκαν, μερικοὶ τραυματίσθηκαν».

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ περίπτωση τῆς XV Μεραρχίας. Ἡ

Μεραρχία αυτή άνηκε στο Γ΄ Σώμα Στρατού και περιελάμβανε μονάδες επανδρωμένες από Μακεδόνες τής κεντρικής και δυτικής Μακεδονίας. Κατά τήν άντεπίθεση στο άνατολικό μέτωπο είχε έξαιρετικό ρόλο και είχε καταγάγει λαμπρή νίκη με τήν κατάληψη του όρεινου όγκου Ίβάν πού είχε συνέπεια τήν κατάληψη τής Κορυτσάς. Στα μέσα Δεκεμβρίου 1940 άποφασίστηκε ή μετακίνησή της στο Β΄ Σώμα Στρατού, ώστε, ενισχυμένη και με άλλες μονάδες πεζικού και πυροβολικού, νά επιχειρήσει τή διάσπαση τής διαδοχικά όργανωμένης ιταλικής άμυντικής γραμμής στο κεντρικό μέτωπο. Ή πορεία έγινε με δραματικές συνθήκες, από δύσβατα και λασπωμένα μονοπάτια και κράτησε πολλές ήμέρες με σφοδρή χιονοθύελλα. Οί μονάδες κατάκοπες συγκεντρώθηκαν και άνασυντάχθηκαν στις 20 Δεκεμβρίου. Στις 23 Δεκεμβρίου, έγινε ή πρώτη επίθετική προσπάθεια για τήν κατάληψη όρεινου όγκου ύψους 1300 μ. περίπου. Ή προσπάθεια αυτή δέν επέτυχε πλήρως. Τα τμήματα δέν έφθασαν στην κορυφή, αλλά συκρατήθηκαν στα κράσπεδα.

Στις 30 Δεκεμβρίου, ή επίθεση επαναλήφθηκε, με λαμπρή νίκη, και συνεχίστηκε στις 8, 9 και 10 Ίανουαρίου, με πλήρη κατάληψη του όρεινου όγκου Γαρρονίν και τής Κλεισούρας πού ήταν ή κύρια βάση έφοδιασμού των Ίταλών. Στις μάχες αυτές τά λάφυρα ήταν 22 πυροβόλα, 33 όλμοι και άφθονο άλλο πολεμικό υλικό. Αιχμαλωτίστηκαν 34 άξιωματικοί και περίπου 1300 όπλίτες. Στις 16 Ίανουαρίου ή Μεραρχία επιτέθηκε κατά τής ιταλικής Μεραρχίας άλπινιστών «Λύκοι τής Τοσκάνης» πού μόλις είχε έγκατασταθει στή γραμμή μάχης. Ή επίθεση επέτυχε πλήρως. Ή ιταλική Μεραρχία διαλύθηκε. Αιχμαλωτίσθηκαν πολλοί άξιωματικοί (μεταξύ των όποιων ένας συνταγματάρχης) και περίπου 800 όπλίτες.

Αξίζει όμως νά περιγραφούν οι συνθήκες με τις όποιες έγινε ή μάχη αυτή.

Άναφέρω άποσπάσματα από τό συνοπτικό ήμερολόγιο τής XV Μεραρχίας.

16.1.41²

Καιρός: άνεμος μετά χιόνος μετατραπείς τās άπογευματινάς ώρας εις σφοδράν χιονοθύελλαν, τήν νύκτα τό ψύχος θά είναι δριμύτατο.

Τό 90 Σ.Π. ύποστηριζόμενον δραστηρίως ύπό του Πυροβολικού επιτίθεται ακάδεκτον κατά του έχθρου, άνατρέψαν δέ τās πρώτας άντιστάσεις καταλαμβά-

² Παναγιώτου Σπηλιωτοπούλου, Τεκμήρια για τόν Πόλεμο 1940-1941, Σύλλογος προς Διάδοση Ωφέλιμων Βιβλίων, σελ. 50 έπ.

νει τὸ ὑψόμεμα 989 καὶ ἀκολούθως ἀνέρχεται τὰς ἀπότομους κλιτύς τοῦ ὑψώματος Τσοῦκα Φεσίτ, ὅπερ βάλλεται σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Πυροβολικοῦ καὶ τὸ ὅποῖον καταλαμβάνει τὴν 11ην ὥραν. Ἄμα τῇ καταλήψει τούτου, δέχεται σφοδρὰς ἀντεπιδέσεις τοῦ ἐχθροῦ, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ αὐτομάτων ὄπλων ἐκ τοῦ ὑψώματος Ντράς-ἔ-Κάις, τὰς ὁποίας ἀποκρούει.

Τὸ Σύνταγμα ἐπιτίθεται τὴν 15ην ὥραν, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τοῦ Πυροβολικοῦ, μετὰ 20' καταλαμβάνει τὸ ὑψόμεμα Τσοῦκα-ἔ-Σόρτρικ καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ ἀντέρρισμα τὸ ἐνώνον Ντράς-ἔ-Κάις καὶ Τσοῦκα Φεσίτ, ἀπαλλάξαν οὕτω τὰ τμήματα τὰ ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου ὑψώματος τῶν ἐνοχλητικῶν πυρῶν, τῶν ἐκ τῆς κατευθύνσεως ταύτης προερχομένων. Τὰ τμήματα τοῦ Συντάγματος μαχόμενα ὑπὸ σφοδρὰν χιονοθύελλαν φθάνωσι 200 μ. πρὸ τοῦ ὑψώματος 1193 (Ντράς-ἔ-Κάις), ἐνθα καθηλοῦνται, εὔρεθέντα πρὸ φραγμοῦ πυρῶν ὄλμων καὶ ὀλμιδίων.

17.141

Καιρικὴ κατάστασις : πυκνὴ ὀμίχλη καθιστῶσα ἀδύνατον πᾶσαν ὀρατότητα, τὸ ψύχος εἶναι ὀρμύ.

Συνεχίζεται ἡ ἐπίθεσις. Τὸ 90 Σ.Π. συμφώνως μὲ δοθεῖσαν διαταγὴν, ἅμα τῇ ἔω, ἐξορμήσαν ἀθροῦτως ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ Ντράς-ἔ-Κάις καὶ συλλαμβάνει τοὺς ἐκεῖ εὔρεθέντας ὀλίγους μαχητὰς κοιμωμένους καὶ παγωμένους, συνεχίζον δὲ τὴν ἐπιθετικὴν του ἐνέργειαν αἰχμαλωτίζει ἀμαχητὶ ὑπερτετρακοσίους Ἴταλοὺς εὔρισκομένους ἐντὸς τῶν χιόνων εἰς καταυλισμόν. Ὅμοίως ἐν τῇ προχωρητικῇ του πορείᾳ αἰχμαλωτίζει ἐτέρους 300 ὡς καὶ τὸν Συνταγματάρχην Μενειγγέτι, Διοικητὴν τοῦ 77 Συντάγματος τῆς Μεραρχίας τῶν Λύκων τῆς Τοσκάνης, μετὰ 6 ἀξιωματικῶν καὶ ἀνδρῶν τινων εὔρισκομένων εἰς τὸ χωρίον Κάϊτσα.

Τὸ Σύνταγμα τῆς κυρίας προσπάθειας, προχωροῦν διὰ μέσου πυκνότατης ὀμίχλης καὶ τῶν χιόνων, ὧν τὸ πάχος ἀνέρχεται μέχρι τῶν μηρῶν τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἀνατρέψαν τὰς παρουσιαζόμενας ἀντιστάσεις, καταλαμβάνει διαδοχικῶς τὸ Μάλι Κοράπ, Μπρέγκου Μεμουλάζιτ καὶ ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ Μάλι Νισίτσε. Περαιτέρω προχώρησις τοῦ Συντάγματος προσκρούει εἰς ἰσχυρὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ κατέχοντος τὸ Κιάφ-ἔ-Σοφιούτ, ὅπερ ὁ ἐχθρὸς ἔχει ὀργανώσει ἀμυντικῶς.

18.141

Καθ' ὄλην τὴν νύκτα 17-18 ἐπιπτε χιὼν μετὰ σφοδροῦ ἀνέμου, τὸ ψύχος εἶναι ὀρμύ, τὴν δὲ πρωίαν τῆς 18ης τὸ πάχος τῆς χιόνος ἔχει αὐξηθεῖ κατὰ 0,30 μ. Ἡ χιονοθύελλα ἐξακολουθεῖ καθ' ὄλην τὴν ἡμέραν μὴ ἐπιτρέπουσα ὀρατότητα

πέραν τῶν 10 μ. Παρατηρήθησαν εἰς τὰς θέσεις μάχης ἀρκετοὶ θάνατοι ἐκ ψύξεως καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς παγοπλήκτων.

Κατόπιν σχετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ 90 Σ.Π. ἡ Μεραρχία ἐγκρίνει τὴν ἐγκατάστασιν μέρους τῆς δυνάμεως τοῦ Συντάγματος εἰς τὸ χωρίον Κάϊτσα.

Διερωτᾶται κανεῖς, οἱ κατάκοποι ἀξιωματικοὶ καὶ ὀπλίτες τοῦ Συντάγματος, ποῦ κοιμήθησαν τὶς δυὸ αὐτὲς νύκτες, καὶ τί ἔφαγαν, ὥστε νὰ συνεχίσουν τὶς ἐπιθέσεις; Εἶναι δυνατόν ἀπὸ τὴ λαμπρὴ καὶ ἀνετη αὐτῆ αἴθουσα νὰ τὸ ἀναλογιστοῦμε; Διακρίνω ὅμως στὴν αἴθουσα φίλους ποῦ ἦταν ἐκεῖ.

Οἱ μονάδες πεζικοῦ καὶ ὀρειβατικοῦ πυροβολικοῦ ποῦ ἐνεπλάκησαν στὴν πρώτη γραμμῇ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου 1940 παρέμειναν, μὲ μικρὰς ἐξαιρέσεις, στὴν πρώτη γραμμῇ ἕως τὸν Μάρτιο ἢ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1941.

Οἱ διαθέσιμες γιὰ τὸ μέτωπο τῆς Ἀλβανίας ἐφεδρεῖες δὲν ἐπαρκοῦσαν οὔτε γιὰ τὴν κάλυψη τῶν κενῶν ποῦ δημιουργοῦσαν οἱ ἀπώλειες καὶ οἱ ἀσθένειες, κυρίως τὰ κρουπαγήματα. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μαχητῶν ἦταν ἐπὶ 4-5 μῆνες σὲ ἐπαφῇ μὲ τὸν ἐχθρὸ συνεχῶς, ἢ γιὰ ὀλιγοήμερα διαστήματα, ὡς ἐφεδρεία σὲ ἐπίπεδο Τάγματος ἢ Συντάγματος. Ἀντικατάστασή τους καὶ συγκέντρωσις στὰ μετόπισθεν γιὰ ἀνάπαυση καὶ ἀνασυγκρότησις κατ' ἀρχὴν δὲν ἔγινε. Τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τὶς μονάδες ἡμιονηγῶν. Κατὰ τὸ μέγιστο μέρος ἡ γραμμὴ μάχης ἦταν σὲ θουνὰ ὕψους 700 ἕως 1500 μέτρων. Οἱ συνδηχες λάσπης, βροχῆς, χιονιοῦ, ὀμίχλης καὶ συχνὰ χιονοθύελλας σὲ πολλὰς περιοχὰς ἦταν ὁ κανόνας ἕως τὸν Μάρτιο τοῦ 1941. Ἡ σίτισις εἶχε τουλάχιστον βελτιωθεῖ, οἱ φθεῖρες ὅμως, ὁ δεῦτερος ἐχθρὸς ἐπέμειναν. Ὁ ἱματισμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑφίσταται σοβαρὰς φθορὰς.

Γιὰ λόγους διατηρήσεως τοῦ ἠθικοῦ τοῦ πληθυσμοῦ ἀπέναντι στὴν συντριπτικὴ ὑπεροχὴ τῶν δυνάμεων τῆς ἰταλικῆς αὐτοκρατορίας, γινόταν συστηματικὴ καὶ ἐπίμονη προπαγάνδα γελοιοποίησης τῶν Ἰταλῶν στρατιωτῶν. Διακηρυσσόταν ὅτι ἦταν φαιδροὶ καὶ δειλοὶ στρατιῶτες καὶ δὲν ἔδειχναν ἐπιθετικὴ ἢ ἀμυντικὴ μαχητικότητα, ἀλλὰ τὸ «ἐβαζαν εὐκόλα στὰ πόδια». Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι (τελείως) λανθασμένη. Ὅσοι πολέμησαν στὴν πρώτη γραμμῇ στὰ μέτωπα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας γνωρίζουν πολὺ καλὰ ὅτι, κατὰ κανόνα, οἱ Ἰταλοὶ ἦταν καλοὶ στρατιῶτες καὶ πολεμοῦσαν μὲ πειθαρχία καὶ πείσμα. Σὲ ἀρκετὰς περιπτώσεις, σὲ σκληρότατες ἐπιθετικὰς καὶ ἀμυντικὰς μάχας, στὶς ὁποῖες ἠττήθησαν χάρις στὴν γενναιότητα καὶ τὸν ἥρωισμό τῶν Ἑλλήνων, προκάλεσαν τὴν ἐκτίμησιν, ἀκόμη καὶ τὸν θαυμασμὸ τῶν ἀντιπάλων τους. Εἶναι βέβαια γεγονός ὅτι ἡ ἀνωπότης ἡγεσία τῶν Ἰταλικῶν δυνάμεων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ βασικὰ σφάλματα, ἔκανε καὶ ἄλλα πολὺ σημαντικὰ. Ἐπίσης ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις τῶν Ἰταλῶν ἀξιωματικῶν δὲν

ήταν έπαρκής, με συνέπεια πολλά λάθη τακτικής. Η έλληνική όμως ανωτάτη ήγεςία, αλλά και οι διοικητές των μεγάλων και μικρών μονάδων τής πρώτης γραμμής, δέν υπετίμησαν ποτέ τόν αντίπαλο.

Οί Ιταλοί πού είχαν μεταφέρει στό μέτωπο πολλές μεραχίες μπορούσαν όχι μόνο νά ένισχύσουν τήν άμυντική προσπάθεια των μονάδων τους αλλά και νά ένεργουñ πολύ συχνές άντεπιθέσεις. Έξάλλου, ήταν πολύ πιό εύκολος για τους Ιταλούς ό έφοδιασμός των μονάδων τής πρώτης γραμμής πού ήταν πιό κοντά στό όδικό δίκτυο των μετόπισθεν, δεδομένου ότι διέθεταν άφθονα όχήματα και υποζύγια και ή διακίνηση γινόταν χωρίς κίνδυνο από άεροπορικές έπιδρομές.

Όλοι αυτοί οι παράγοντες καθιστούσαν άκόμη πιό δυσμενείς τις συνθήκες διεξαγωγής του άγώνα των έλληνικών δυνάμεων, οι όποιες ήταν σε συνεχή ένεργό έμπλοκή με άριθμητικά ύπερτερες έχθρικές δυνάμεις, άποδεικνύοντας τό μεγαλειό τής άντοχής των Έλλήνων στρατιωτών.

Οί καταρρακτώδεις βροχές, τό χιόνι και οι χιονοθύελλες, ή βαθεία λάσπη, ή έλλιπής σίτιση, οι φθείρες, ή διανυκτέρευση σε άντίσκηνα και πρόχειρα όρύγματα, ή έλλειψη καθαριότητας, και παράλληλα οι συνεχείς πολεμικές έπιθετικές ή άμυντικές ένέργειες, δέν διαρκούσαν για λίγες ήμέρες ή έβδομάδες, με ένδιάμεσες άνάπαυλες, αλλά για μήνες χωρίς άνάπαυλα. Αντίθετα, για τους Ιταλούς στρατιώτες οι άνάλογες συνθήκες διαρκούσαν (κατά διαστήματα) λίγες έβδομάδες, ύστερα από τις όποιες γινόταν αντικατάσταση των μονάδων για άνασυγκρότηση και άνάπαυση στα μετόπισθεν.

Άλλά ή ουσιώδης διαφορά συνίστατο στό κίνητρο πού διατυπώνουν στ' αλήθεια οι στερεότυπες εκφράσεις: «άμυνα του πατρίου εδάφους», «άγώνας ύπερ βωμών και έστιών».

Ό άγώνας των Ιταλών στρατιωτών τί σκοπό είχε; Τήν κατάκτηση τής Ελλάδας για τήν επέκταση τής Ιταλικής Αυτοκρατορίας. Πόσοι, εκτός από τους μελανοχίτωνες, πίστευαν στον σκοπό αυτόν; Οί Ιταλοί στρατιώτες έκαναν άπλώς τό καθήκον τους σε διατεταγμένη από τήν πολιτική τους ήγεςία ύπηρεσία.

Συστατικά στοιχεία του έπους τής Άλβανίας είναι βεβαίως τό σθένος, ή γενναιότητα και σε πολλές περιπτώσεις ή αυτοθυσία, αλλά κυρίως ή άντοχή των Έλλήνων σε όλες τις αντίξοες συνθήκες πού διαμορφώθηκαν, αλλά και διήρκεσαν.

Ό στρατευμένος έλληνικός λαός (άγρότες συνηθισμένοι σε κακοκαιρίες και ζωή στο ύπαιθρο, αλλά και άστοί, εργάτες, υπάλληλοι, έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, φοιτητές, δάσκαλοι, ασυνήθιστοι σε τέτοιες συνθήκες) με τή στελέχωση των έφέδρων άξιωματικών και τήν ήγεςία των μονίμων άξιωματι-

κῶν κατόρθωνε συνεχεῖς λαμπρὲς ἐπιθετικὲς καὶ ἀμυντικὲς νίκες. Οἱ ἀδιάκοπες κακουχίες δὲν ἔκαμψαν τὸ ἠθικὸ του καὶ τὴν μαχητικότητά του. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνθεξε στὴν πιὸ δύσκολη δοκιμασία.

Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ ἐπίλογος τῆς τελευταίας ἡμερήσιας διαταγῆς τῆς XV Μεραρχίας (21 Ἀπριλίου 1941): «Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ... ἐστὲ περήφανοι διὰ τὴν μέχρι τοῦδε δράση σας καὶ τηρεῖτε πάντοτε τὸ φρόνημα τοῦ νικητοῦ τοῦ ὁποίου εἶσθε ἄξιοι».

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας μου ἀναφέρθηκα κυρίως στὴν ἐκστρατεία τῆς Ἠπείρου, τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀλβανίας.

Βέβαια οὐσιώδης συντελεστὴς τοῦ ἔπους τῆς Ἀλβανίας ἦταν καὶ ἡ ἡρωϊκὴ δράση τῶν ἄλλων κλάδων τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Τοῦ ναυτικοῦ μας, ποῦ ἐξασφάλισε τὴν ἀσφάλεια τῶν ἀκτῶν μας καὶ τις θαλάσσιες μεταφορὲς καὶ μὲ ἐπιτυχεῖς ἐπιθετικὲς ἐνέργειες δυσχέρανε τις μεταφορὲς μεταξύ Ἰταλίας καὶ Ἀλβανίας, καθὼς καὶ τῆς μικρῆς ἀεροπορίας μας, ἣ ὁποία μὲ αὐτοθυσίες ἐνήργησε ἐξόδους ἀναγνώρισης, ἀναχαίτισης καὶ βομβαρδισμοῦ, καὶ ἔτσι σὲ πολλὰς περιπτώσεις συνέδραμε ἐπιτυχῶς τὸν στρατὸ τῆς ξηρᾶς.

Στὰ βουνὰ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, τουλάχιστον 150.000 Ἕλληνες τῆς πρώτης γραμμῆς τοῦ μετώπου ἀντεζαν σὲ συνεχεῖς, φοβερὲς κακουχίες καὶ, μὲ ἡρωισμό καὶ αὐτοθυσία, κατήγαγαν νίκη, ποῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ λαμπερὰ ἀστέρια στὸ στερέωμα τῆς ἐποποιίας τῆς νεότερης Ἑλλάδας.

Γράφει ὁ Παλαμᾶς τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 1941:

Ἡ Νίκη

*Παιδιά μου, ὁ πόλεμος γιὰ σᾶς περνᾶει θριαμβευτῆς
τῶν ἀδικῶν ὁ πόλεμος δὲν εἶν' ἐκδικητῆς
εἶναι ὁ θυμὸς τῆς ἀνοιξῆς καὶ τῆς δημιουργίας.
Ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀβασίλευτη, μὲ δάφνες καὶ μὲ κρίνα τῆς νίκης,
Παντοδύναμος τὴν ἔπλασε τεχνίτης.
Ἡ δόξα, τὸ καμάρι, ἡ ἀλήθεια εἶναι δική της.
Κι ἂν εἶναι, καὶ στὸν πόλεμο μέσα, ἡ ζωὴ θυσία,
ὁ τάφος εἶναι πέρασμα πρὸς τὴν Ἀθανασία.*